

FONOLOGI SUBDIALEK PULAU PINANG: SATU KAJIAN DI BALIK PULAU

(The Phonology of Penang Subdialects: A Study in Balik Pulau)

Ong Su Teck, Nur Syahida Adilah Suri & Rahim Aman

ABSTRAK

Kajian ini dijalankan untuk menunjukkan inventori fonem yang terdapat dalam subdialek Pulau Pinang dan membandingkan proses-proses fonologi dalam subdialek ini dengan dialek Melayu Kedah standard. Kampung Sungai Burung, Balik Pulau di Pulau Pinang telah dijadikan sebagai kawasan kajian untuk mengutip data kajian ini. Kampung Sungai Burung merupakan kampung yang paling hujung sekali di Balik Pulau. Seorang wanita yang berumur tua, tahap pendidikan rendah, merupakan penduduk asal dan tidak pernah bermigrasi ke kampung lain telah dipilih sebagai informan. Ramai yang beranggapan bahawa subdialek Pulau Pinang merupakan salah satu variasi dialek Melayu Kedah, maka subdialek ini semestinya tiada perbezaan dengan dialek Melayu Kedah. Namun berdasarkan analisis subdialek ini, penyebaran konsonan dalam dialek ini berbeza sama sekali dengan dialek Melayu Kedah. Di samping itu, proses fonologi seperti proses peleburan segmen rangkap dan proses asimilasi nasal-obstruen dalam subdialek ini juga berbeza jika dibandingkan dengan ragam Kedah yang standard. Hasil kajian yang diperolehi ini diharapkan dapat membuktikan kepada khalayak bahawa subdialek Pulau Pinang mempunyai ciri-cirinya yang tersendiri yang membezakannya daripada subdialek Kedah yang lain dan juga dialek Melayu Kedah standard.

Kata Kunci: Fonologi, Dialek Melayu, Subdialek, Pulau Pinang, Kedah

ABSTRACT

The aim of this study is to show the phoneme inventory in Penang sub dialect and compare the phonology process of this sub dialect with Kedah Malay standard dialect. The data was collected at Kampung Sungai Burung, Balik Pulau, in Penang. Kampung Sungai Burung was the most rural village that situated at Balik Pulau. A women with low education, comes from that village and never migrated to other village was chosen as our informant. Many assume that Penang sub dialect is the variation of the Kedah Malay dialect, so they claim that this sub dialect is similar with Kedah Malay dialect. Based on our analysis, the distribution of consonant in this sub dialect is totally different from the standard variant of Kedah. Other than that, the phonology process in this sub dialect also different compared with standard variant of Kedah Malay. The process of vocal deletion and the process of nasal-obstruent assimilation will be analysis in this study. The

results of this study intended to prove to the audience that Penang sub dialect has its own characteristic that distinguishes it from other Kedah Malay sub dialects and Kedah Malay standard dialect.

Key words: Phonology, Malay Dialect, Sub dialect, Penang, Kedah

PENGENALAN

Pulau Pinang merupakan sebuah negeri pulau yang terletak di pesisiran barat laut Semenanjung Malaysia. Negeri ini terdiri daripada bahagian pulau dan tanah besar yang dikenali sebagai Seberang Perai. Jumlah keluasan negeri ini adalah 1,031km persegi. Mobiliti penduduk di pulau dan tanah besar dihubungkan dengan perkhidmatan feri dan juga dua jambatan iaitu Jambatan Pulau Pinang dan Jambatan Sultan Abdul Halim Mu'adzam Shah (Portal Rasmi Kerajaan Pulau Pinang). Penduduk di Pulau Pinang bertutur dengan menggunakan dialek Melayu Kedah. Menurut Asmah Haji Omar (1985), dialek Melayu Kedah ialah bahasa Melayu yang mempunyai ciri-ciri tersendiri yang dituturkan dari Perlis hingga ke Perak Utara. Dialek Melayu Kedah juga dikenali sebagai dialek Melayu Utara dan dituturkan oleh penduduk di empat buah negeri iaitu Kedah, Pulau Pinang, Perak Utara dan Perlis.

Asmah Haji Omar (1993) telah membahagikan subkawasan dialek Melayu Utara kepada lima iaitu subkawasan Perlis, subkawasan Pulau Langkawi, subkawasan Lembah Kedah-Seberang Perai yang membentang dari Kubang Pasu ke Bandar Baharu dan selatannya dari pantai barat ke Baling, subkawasan sempadan yang membentang dari Padang Besar ke arah timur dan selatan meliputi Padang Terap dan Sik, dan Subkawasan Pulau Pinang. Justeru itu, penduduk yang mendiami di Pulau Pinang dianggap menggunakan salah satu subdialek Kedah iaitu subdialek Pulau Pinang untuk berkomunikasi. Pulau Pinang merupakan sebuah negeri yang mengalami arus urbanisasi yang pesat, maka data kajian analisis fonologi subdialek Pulau Pinang hanya akan diambil di Balik Pulau sahaja. Ini kerana Balik Pulau merupakan satu-satunya kawasan di Pulau Pinang yang masih mengekalkan ciri-ciri tradisional orang Melayu.

Kebanyakan kajian dialek Kedah lebih tertumpu di negeri Kedah sahaja. Walaupun terdapat sarjana yang mengkaji tentang subdialek Pulau Pinang, tetapi aspek yang difokuskan oleh mereka lebih kepada aspek sintaksis dan sosiolinguistik. Dari aspek sintaksis, Fazal Mohamed Mohamed Sultan dan Norasmira Noordin (2012) menganalisis kata tanya “mana” yang digunakan dalam dialek Melayu Pulau Pinang dengan menggunakan teori program minimalis. Sharifah Bahum Bt. Rahim (1995) dalam latihan ilmiahnya mengkaji dari aspek sosiolinguistik iaitu penukaran kod dan pembauran kod di kalangan komuniti India Muslim di Georgetown, Pulau Pinang. Berdasarkan penelitian yang dilakukan, lebih ramai sarjana yang mengkaji subdialek Kedah yang lain berbanding subdialek Pulau Pinang dari aspek fonologi. Justeru itu, sorotan kajian lepas akan memberi fokus kepada dialek Melayu Kedah dan subdialek Pulau Pinang.

Catatan awal tentang dialek Melayu Kedah dapat dilihat dalam Marsden (1812) dan Crawfurd (1856) yang menyebut Kedah (atau “Queda”) sebagai pusat budaya Melayu di utara. Para penulis kolonial sesudah itu memasukkan dialek Pulau Pinang sebagai dialek Melayu yang tersendiri tetapi berkaitan. Realiti perolehan pulau tersebut secara politik (1786) akhirnya menyebabkan tercatatnya dialek Pulau Pinang sebagai dialek yang “tersendiri” tetapi berkaitan. Menurut Collins (1999), pencopotan Pulau Pinang daripada wilayah Kesultanan Kedah melalui perjanjian yang tidak ditunaikan oleh pihak Inggeris juga menyebabkan pemisahan dialek Pulau Pinang daripada dialek Melayu Kedah. Menurutnya lagi, pemisahan dialek itu hanyalah khayalan yang turut pada kenyataan politik yang tertera pada lembaran kertas pada tahun 1786. Dapat dilihat bahawa subdialek Pulau Pinang mempunyai hubungan yang rapat dengan dialek Melayu Kedah. Makanya, dialek Melayu Kedah menjadi pilihan para sarjana untuk melakukan kajian.

Keunikan dialek Melayu Kedah dari aspek ciri-ciri linguistik telah menarik minat para sarjana untuk menjadikannya sebagai bahan kajian. Antara penyelidik yang terawal melakukan kajian dalam dialek Melayu Kedah ini ialah Ida Ahmad (1969) dalam artikel yang bertajuk “Fonologi bahasa Kedah” yang telah diterbitkan melalui Jurnal Dewan Bahasa. Kajian yang dilakukan oleh pengkaji ini lebih memfokuskan kepada aspek fonologi dalam dialek Melayu ini. Distribusi bunyi-bunyi vokal dan konsonan dalam dialek Melayu ini telah diberi perhatian oleh pengkaji ini. Selain itu, pengkaji ini juga menunjukkan kewujudan diftong dan kelompok vokal (vokal rangkap) dalam dialek Melayu ini. Kajian pengkaji ini dalam dialek Melayu Kedah merupakan usaha awal yang dilakukan. Kajian ini memberi pengetahuan umum kepada masyarakat tentang bentuk linguistik dialek Melayu Kedah. Kajian ini bersifat terlalu umum dan memerlukan usaha pengkaji akan datang untuk menelusuri aspek yang belum disentuh oleh pengkaji ini.

James T. Collins (1989) telah memuatkan kajiannya yang bertajuk “Vokal sengau dialek Melayu Kedah (Langkawi)”¹ dalam bukunya yang bertajuk “Antologi Kajian Dialek Melayu”. Kajian pengkaji ini lebih memberi tumpuan di kawasan Pulau Langkawi sahaja. Hasil dapatannya dalam kajian ini berbeza dengan hasil kajian yang diperolehi oleh pengkaji sebelum ini (Ida Ahmad 1969: 531, Asmah Haji Omar 1975: 24, Abdullah Hassan 1966: 42-43). Pengkaji ini berpendapat bahawa dalam dialek Melayu Kedah masih mempunyai tiga atau empat fonem vokal yang lain. Pengkaji ini mendapati bahawa dialek ini mempunyai vokal sengau. Menurut pengkaji ini, nasalisasi dialek Melayu Kedah bukan sahaja sesuatu proses yang fonetik tetapi nasalisasi juga adalah proses fonemik. Dapatkan kajian yang diperolehi oleh pengkaji ini adalah penting kepada kosa ilmu dialek Melayu Kedah. Namun begitu, kajian pengkaji ini dianggap tidak cukup meluas kerana hanya tertumpu kepada satu variasi sahaja.

“Alternasi dalam fonologi subdialek Kedah Utara” merupakan sebuah kajian yang dilakukan oleh Shahidi A. Hamid (2009) dan telah diterbitkan melalui Jurnal Bahasa. Objektif kajian ini dilakukan adalah untuk mendeskripsikan proses-proses fonologi dalam subdialek Kedah Utara dan memaparkan distribusi fonem vokal dan konsonannya. Data subdialek ini

¹ Versi awal bab ini disiarkan dalam Jurnal Dewan Bahasa 20 (1976): 19-31.

dikumpul di daerah Padang Terap, Kedah. Pengkaji ini membuktikan bahawa tanggapan pengkaji sebelum ini yang menganggap tiada perbezaan antara subdialek Kedah Utara dengan subdialek Kedah Pesisiran adalah salah. Unsur aspirasi pada perkataan ditemui dalam kajian ini. Vokal kardinal sekunder belakang hampir bundar [v] juga ditemui dalam pertuturan informan. Penemuan ini menunjukkan bahawa subdialek ini bukan sahaja menggunakan sistem vokal kardinal primer, tetapi juga sebahagian daripada sistem vokal kardinal sekunder. Kajian lanjutan perlu dilakukan untuk mengukuhkan lagi dakwaan kewujudan vokal [v].

Shahidi A. Hamid (2013) telah melakukan satu kajian yang bertajuk “Analisis fonologi subdialek Kedah Utara” yang diterbitkan melalui buku “Bahasa Melayu Bahasa Universal”, hasil suntingan Rahim Aman. Pengkaji telah menjadikan beberapa buah kampung dalam daerah Padang Terap sebagai kawasan kajian. Pengkaji mendeskripsikan konsonan subdialek Kedah Utara dan membandingkannya dengan bahasa Kedah standard. Dalam kajian ini, pengkaji menemui unsur aspirasi dalam subdialek ini yang mungkin dipengaruhi oleh bahasa Siam. Bahasa Siam mungkin telah mempengaruhi sistem berbahasa penutur subdialek Kedah Utara ini. Pengkaji terdahulu menganggap tiada perbezaan antara proses fonologi subdialek Kedah Utara dengan subdialek Kedah Pesisiran. Analisis ini membuktikan bahawa kedua-dua subdialek ini tetap mempunyai perbezaan proses fonologi dalam kes tertentu. Walau bagaimanapun, kajian ini hanya tertumpu kepada satu variasi dialek Kedah sahaja dan membandingkannya dengan dialek Melayu Kedah standard.

Rajah 1 Peta kawasan Kampung Sungai Burung, Balik Pulau.

Kampung Sungai Burung adalah sebuah perkampungan kecil Melayu yang terletak di Balik Pulau, Pulau Pinang. Kampung tersebut terletak berhampiran dengan pantai. Perkampungan ini berasal dari nama Sungai Burung yang mengalir dari barat ke paya bakau Balik Pulau. Penduduk Kampung Sungai Burung kebanyakannya terdiri daripada nelayan dan petani. Kampung ini adalah salah sebuah kampung yang terletak di posisi paling hujung di Balik Pulau. Oleh sebab itu, pengkaji memilih kawasan ini untuk melakukan kajian kerana penduduk kampung tersebut merupakan penutur natif bagi subdialek Pulau Pinang dan masih mengekalkan bentuk asal subdialek ini.

Dua objektif kajian ini dijalankan adalah untuk mendeskripsikan bentuk konsonan dalam subdialek Pulau Pinang dan membandingkan subdialek ini dengan dialek Melayu Kedah standard². Kajian ini mengaplikasikan dua kaedah iaitu kaedah kepustakaan dan kaedah kajian lapangan. Sebelum menjalankan kajian lapangan, buku, jurnal, artikel, tesis dan kertas kerja yang berkaitan dengan dialek Melayu Kedah dan subdialek Pulau Pinang akan diteliti dahulu. Kaedah kepustakaan ini diaplikasikan untuk mengetahui latar belakang kajian yang bakal dijalankan dan meneliti kembali hasil kajian pengkaji yang lepas. Selain itu, teknik pemerhatian tanpa ikut serta juga dilakukan dengan mengamati dialog perbualan yang dilakukan oleh penduduk di sekitarnya. Teknik temu bual ini merupakan temu bual berstruktur kerana informan ditemu bual berdasarkan 286 kata dalam daftar kata Swadesh yang telah diubah suai. Semasa sesi temu bual dijalankan, rakaman dilakukan dengan menggunakan pita rakaman dan transkripsi langsung pertuturan yang dihasilkan oleh informan turut dilakukan.

Pemilihan informan adalah berdasarkan kemampuannya dalam mengekalkan bentuk dialek yang dipertuturkan. Dalam kajian ini, data leksikal daripada seorang informan yang berasal dari Kampung Sungai Burung, Balik Pulau dipilih untuk dikumpul dan dianalisis. Informan tersebut ialah Puan Salasiah Binti Hasan. Beliau berusia 61 tahun dan merupakan antara penduduk asal di kampung tersebut sejak kecil dan tidak pernah berpindah ke kawasan lain. Beliau mempunyai 6 orang anak dan merupakan seorang suri rumah. Berdasarkan rumus NORF³, didapati informan ini menepati kelayakan tersebut, di samping memiliki alat tutur dan alat dengar yang masih baik. Hal ini dapat membantu pengkaji dalam mendapatkan data yang sahih dan tulen.

DESKRIPSI KONSONAN SUBDIALEK PULAU PINANG

Jadual 1 Inventori Konsonan Subdialek Pulau Pinang

Cara Artikulasi\Daerah Artikulasi	Bilabial	Alveolar	Palato-Alveolar	Velar	Faring	Glotal

² Subdialek Kedah yang dianggap mewakili bahasa Kedah standard ialah subdialek Kedah Pesisiran (Asmah 1988: 190).

³ NORF merujuk kepada *Non Mobile, Old, Remote* dan *Female*. Menurut Ajid Che Kob, pemilihan informan berdasarkan ciri-ciri NORF lebih sesuai di Malaysia berbanding NORM.

Plosif	p b	t d		k g		/
Nasal	m	n	jŋ	N		
Afrikat			tΣ dZ			
Frikatif		s		y	√	h
Lateral		l				
Trill						
Semi Vokal			j	w		

Konsonan plosif

Cara menghasilkan konsonan plosif adalah dengan menyekat laluan udara sama ada di rongga oral atau glotal. Kemudian, sekatan tersebut dibuka dan udara yang tersekat ini dilepaskan secara serta-merta. Sekiranya sekatan berlaku di rongga oral (dari daerah artikulasi bilabial hingga velar), maka konsonan yang dihasilkan merupakan konsonan plosif. Contohnya seperti konsonan /p, b, t, d, k, g/. Sekiranya sekatan berlaku di glotis (pita suara) pula, maka konsonan yang terhasil merupakan konsonan hentian glotis ///.

Dalam subdialek Pulau Pinang, konsonan plosif merangkumi /p, b, t, d, k, g, //. Kesemua konsonan plosif ini berpotensi hadir pada tiga posisi iaitu awal kata, tengah kata dan akhir kata. Namun, konsonan plosif velar bersuara /k/ hanya boleh hadir di awal kata dan tengah kata sebagai [k], manakala akhir kata pula sebagai []/. Konsonan hentian glotis /// sememangnya hanya wujud pada akhir kata sahaja. Contoh datanya seperti yang tertera di bawah:

aku	‘aku’
dəp	‘mereka’
tu	‘itu’
ap dij	‘apa’
lagu man	‘bagaimana’
do/	‘tidak’
bəbərap	‘beberapa’
pandZaN	‘panjang’
pendε/	‘pendek’
bud /-bud /	‘budak-budak’
ulat	‘ulat’
gəm /	‘gemuk’

sayap	‘kepak’
takot	‘takut’
kitab	‘kitab’
sudZud	‘sujud’
beg	‘beg’

Data di atas menunjukkan perbezaan distribusi konsonan plosif antara subdialek Pulau Pinang dengan bahasa Melayu baku. Dapat dilihat bahawa kesemua konsonan plosif velar tak bersuara /k/ di akhir kata dalam subdialek ini berubah menjadi hentian glotis [ ]. Manakala, distribusi konsonan plosif yang lain tetap sama seperti konsonan plosif yang terdapat dalam bahasa Melayu baku, iaitu kesemuanya boleh hadir pada posisi awal kata, tengah kata dan akhir kata.

Konsonan frikatif

Konsonan frikatif dihasilkan dengan cara menyempitkan laluan udara di rongga oral atau glotal ketika proses pengartikulasian bunyi bahasa sedang berlaku. Pada masa yang sama, udara akan keluar menerusi laluan yang sempit di rongga berkenaan dengan cara bergeser dan menghasilkan bunyi desiran.

Subdialek Pulau Pinang mempunyai empat konsonan frikatif, iaitu konsonan /s, ɣ, h, ʃ/. Data-data seperti di bawah menyerlahkan distribusi konsonan-konsonan frikatif dalam subdialek Pulau Pinang:

sini	‘sini’
besaʃ	‘besar’
bəɣat	‘berat’
nipeyh	‘tipis’
kabuyh	‘kabus’
keyyah	‘keras’
beyyah	‘beras’
dZahat	‘jahat’
ɣumput	‘rumput’

napah	‘nafas’
bunoh	‘bunuh’
pisah	‘pis h’
dZalan yajə	‘jalan raya’
puteh	‘putih’
idoN	‘hidung’

Berdasarkan data di atas, konsonan frikatif /s/ dan /ʃ/ boleh hadir pada awal kata dan tengah kata. Manakala, /s/ di akhir kata dilafazkan sebagai [yh] apabila didahului oleh vokal tinggi /i/ dan /u/, atau [h] apabila didahului oleh vokal depan rendah /a/. Konsonan [yh] juga dapat dilafazkan apabila konsonan /s/ didahului oleh frikatif velar /ʃ/ dan vokal /a/ secara berturutan. Konsonan frikatif velar /ʃ/ tidak wujud pada akhir kata. Untuk konsonan frikatif /h/ pada awal kata akan direalisasikan sebagai [h] apabila diikuti oleh vokal /a/ dan konsonan nasal secara berturutan, manakala konsonan frikatif /h/ di awal kata digugurkan apabila diikuti oleh vokal yang lain selain vokal /a/. Manakala, konsonan frikatif /h/ di tengah kata dan akhir kata tetap direalisasikan sebagai [h]. Untuk konsonan frikatif faring /χ/ hanya wujud di akhir kata dan merupakan pengganti kepada konsonan trill /r/ di akhir kata.

Konsonan afrikat

Konsonan afrikat dihasilkan dengan cara menyekat seketika ke atas laluan udara di rongga oral. Apabila sekatan dibuka, udara yang disekat sebentar tadi dilepaskan dengan perlahan-lahan. Dalam subdialek Pulau Pinang, terdapat dua konsonan afrikat iaitu konsonan afrikat palato-alveolar tak bersuara /t Σ/ dan konsonan afrikat palato-alveolar bersuara /d Z/. Kedua-dua konsonan afrikat ini hanya boleh hadir pada awal kata dan tengah kata sahaja. Contoh data yang menunjukkan penyebaran konsonan afrikat dalam subdialek ini seperti berikut:

tΣajaχ	‘cair’
dZaluχ	‘jalur’
idZaw	‘hijau’
kətΣe/	‘kecil’
andZin	‘anjing’
dZik	‘jika’
dZantoN	‘jantung’
dZantan	‘jantan’

udZuN ‘hujung’

tΣutΣi ‘cuci’

litΣen ‘licin’

Konsonan nasal

konsonan nasal merujuk kepada bunyi-bunyi bahasa yang terhasil akibat terdapat sekatan ke atas laluan udara di rongga oral. Walaupun begitu, sekatan di rongga oral ini tidak dibuka, untuk membenarkan udara dihembus keluar menerusi rongga nasal. Justeru itu, terhasilnya bunyi bahasa yang sengau.

Data kajian yang diperolehi menunjukkan bahawa subdialek Pulau Pinang mempunyai empat konsonan sengau, iaitu /m/, /n/, /ŋ/ dan /N/. Konsonan nasal bilbial, iaitu /m/, konsonan nasal alveolar, iaitu /n/ dan konsonan nasal velar, iaitu /ŋ/ merangkumi lingkungan kata yang luas. Konsonan tersebut boleh berada di awal kata, tengah kata dan akhir kata. Contoh dapat dilihat dalam data di bawah:

manɔ “mana”

mpat “empat”

limɔ “lima”

dZantoŋ “jantung”

ajen “angin”

litΣen “licin”

mɔhoŋ “bohong”

taŋan “tangan”

piŋgan “pinggan”

tiŋgi “tinggi”

Pengkaji mendapati bahawa konsonan nasal velar /ŋ/ dalam posisi akhir kata menunjukkan ada sedikit perbezaan terhadap kehadirannya dalam kata subdialek Pulau Pinang. Kehadiran konsonan nasal velar /ŋ/ pada posisi akhir kata sangat bergantung kepada vokal yang hadir sebelumnya. Konsonan nasal velar /ŋ/ boleh wujud pada posisi akhir kata jika vokal sebelumnya terdiri daripada bunyi vokal seperti /a/, /o/ atau /. Contohnya:

blakaŋ “belakang”

pandZaŋ	“panjang”
gunɔŋ	“gunung”
buɣonj	“burung”
tulaŋ	“tulang”

Konsonan nasal palato-alveolar, iaitu /ɲ/ pula agak terbatas penyebarannya dalam subdialek Pulau Pinang. Konsonan /ɲ/ hanya ditemui pada posisi awal kata dan tengah kata sahaja. Ia tidak wujud pada akhir kata. Maknanya, penyebaran konsonan ini adalah sangat terhad. Antara contoh data dalam subdialek Pulau Pinang ialah:

banã/	“banyak”
naji	“nyanyi”

Konsonan lateral

Konsonan lateral /l/ dihasilkan dengan cara laluan udara disekat di tengah-tengah rongga oral (tengah lidah menyentuh lelangit) dan serentak membenarkan pengalirannya di sisi kanan dan kiri rongga oral (sisi lidah). Penyebaran konsonan /l/ dapat dilihat seperti data yang berikut:

bila	“bila”
yan̩ len	“yang lain”
limɔ	“lima”
ləba√	“lebar”
tali	“tali”
tulaŋ	“tulang”
ləhe√	“leher”
tola/	“tolak”
laŋit	“langit”
litΣen	“licin”
luɣoyh	“luruh”
ləpah	“lepas”
kulet	“kulit”

Berdasarkan data di atas, lingkungan penyebaran konsonan lateral /l/ dalam subdialek Pulau Pinang terbatas pada posisi awal kata dan antara dua vokal. Namun, dalam bahasa Melayu standard, konsonan ini hadir pada akhir kata.

Jadual 2 Perbandingan penyebaran konsonan lateral /l/ di akhir kata dalam BMS dan SPP

	Bahasa Melayu Standard	Subdialek Pulau Pinang
al→aj	tebal	tebaj
ul→oj	pukul betul cangkul	pukoj betoj caNkoj
ul→uj	timbul	timbuj

Jadual 2 menunjukkan perbandingan penyebaran lingkungan lateral /l/ di akhir kata dalam bahasa Melayu standard dan subdialek Pulau Pinang. Melalui data tersebut, dapat dilihat bahawa wujud kesejajaran antara /l/ dengan semi vokal palato-aveoalar /j/. Kehadiran semi vokal palato-aveoalar /j/ pada akhir kata dalam subdialek Pulau Pinang dianggap sebagai pengganti konsonan /l/ dalam bahasa Melayu standard.

Konsonan trill alveolar

Konsonan trill alveolar /r/ terhasil apabila hujung lidah yang berada di alveolar digetarkan beberapa kali oleh arus udara yang melaluinya. Berdasarkan data yang diperolehi, didapati bahawa konsonan trill alveolar /r/⁴ wujud pada tiga posisi iaitu posisi awal kata, tengah kata dan akhir kata. Dalam posisi awal kata dan tengah kata, konsonan /r/ yang digunakan dalam bahasa bersahaja sehari-harian di kampung ini direpresentasikan sebagai bunyi [ɣ]. Manakala, konsonan trill alveolar /r/ di akhir kata direpresentasikan sebagai [ɾ]. Data seperti berikut:

bəɣənaŋ	“berenang”
təɣəbaŋ	“terbang”
tayə/	“tarik”
gayu	“garu”
pəɣəh	“perah”
gayam	“garam”
meyah	“merah”

⁴ Konsonan trill alveolar /r/ terdapat dalam kata-kata onomatopea, yakni kata-kata tiruan bunyi, dan kata-kata leksikal pinjaman yang sudah lama masuk ke dalam subdialek Kedah Utara.

kəyin	“kering”
bəsa\	“besar”
yumput	‘rumput’

Semi vokal

Bunyi semi vokal merujuk kepada geluncuran pantas lidah dari satu posisi vokal kepada vokal yang lain. Namun dalam kes ini, berbeza dengan diftong dan vokal kerana penghembusan nafas yang diperlukan bagi menghasilkannya adalah lemah. Bunyi /j/ terhasil apabila depan lidah dinaikkan menuju ke kawasan palatal, sebagaimana artikulasi vokal /i/ dan kemudiannya dengan pantas menggeluncur ke posisi bertentangan dengan velar seperti mana artikulasi vokal /a/. Bunyi /w/ pula terhasil apabila bibir dibundarkan dan serentak depan lidah dinaikkan menuju ke kawasan velar, sebagaimana artikulasi vokal /u/ dan kemudiannya dengan pantas menggeluncur menurut cara penghasilan vokal /a/.

Bunyi semi vokal /j/ dan /w/ turut terkandung dalam subdialek Pulau Pinang. Data bunyi geluncuran yang diperolehi adalah seperti berikut:

dija	“dia”
səmūwa	“semua”
duwɔ	“dua”
buwɔh	“buah”
tebaj	“tebal”
pukuj	“pukul”
betoj	“betul”
tΣaŋkoj	“cangkul”
timbuj	“timbul”

Bunyi semi vokal /w/ didapati hadir dalam lingkungan antara dua vokal. Dalam subdialek Pulau Pinang, bunyi /j/ turut ditemui dalam posisi akhir kata seperti dalam kata /caŋkoj/ dan /tebaj/. Pengaruh kedua-dua bunyi ini dalam kes artikulasi sekunder⁵ yang wujud dapat dilihat dalam subdialek Pulau Pinang.

⁵ Artikulasi sekunder merujuk kepada fenomena penglibatan dua artikulasi serentak pada darjah penyekatan yang berbeza. Secara tidak langsung, fenomena ini melibatkan penambahan ciri bunyi lain dalam pengartikulasian sesuatu bunyi tertentu.

PERBANDINGAN SUBDIALEK MELAYU PULAU PINANG DENGAN DIALEK MELAYU KEDAH STANDARD

Bahasa Kedah standard merupakan variasi dialek Melayu Kedah yang bersifat standard. Variasi dialek Melayu Kedah ini ditutur oleh penutur dari Kedah dalam situasi formal dan menjadi asas kepada bahasa diraja Kedah. Menurut Asmah Haji Omar (1988: 190), subdialek Kedah Pesisiran dirujuk sebagai bahasa Kedah standard.

Berdasarkan analisis data pertuturan informan Balik Pulau iaitu pengamal subdialek Pulau Pinang, didapati bahawa subdialek ini mempunyai perbezaan jika dibandingkan dengan dialek Kedah standard. Perbezaan ini sangat jelas dari aspek fonologi. Misalnya, perbezaan ini meliputi proses peleburan segmen rangkap dan proses asimilasi nasal-obstruen.

Proses peleburan segmen rangkap

Proses peleburan segmen rangkap berlaku dalam subdialek Pulau Pinang. Berdasarkan dapatan kajian dalam subdialek ini, kecenderungan penutur subdialek ini untuk meleburkan gugusan segmen vokal pada lingkungan tengah kata kepada satu segmen vokal tidaklah begitu tinggi, jika dibandingkan dengan proses penyisipan bunyi geluncuran antara dua vokal. Kenyataan ini dapat dibuktikan dalam contoh data seperti berikut:

Jadual 3 Peleburan segmen rangkap

Bahasa Melayu Standard	Subdialek Pulau Pinang
lain main	len men
daun jauh	don dZoh

Proses asimilasi nasal-obstruen

Proses ini merujuk kepada konsonan nasal dan obstruen yang homorgan dari segi daerah artikulasi, misalnya “m-p” dan “m-b”(kampuŋ, lampu, sembauŋ, dZ ampi). Penutur subdialek Pulau Pinang ternyata telah menyerahkan beberapa perbezaan yang ketara dan unik antara subdialek ini dengan dialek Melayu Kedah standard. Data di bawah menunjukkan perbezaan pola kedua-dua dialek tersebut:

Jadual 4 Perbandingan proses asimilasi nasal-obstruen dalam dialek Melayu Kedah Standard dan Subdialek Pulau Pinang

Bahasa Melayu Standard	Dialek Melayu Kedah Standard	Subdialek Pulau Pinang
mandi	mandi	māndi
tunggu	tunŋgu	tunŋgu

cangkul	tΣan̩koj	tΣan̩koj
lembu	ləmmū/ ləmū	ləmbu
kambing	kambin	kambin
tinggi	tingi/tiŋgi	tingi/ tiŋgi

Melalui data di atas, dapat dilihat ciri perbezaan yang ketara antara dua dialek ini yang menjadi indikator kepada proses fonologi. Homorganik nasal-obstruen menyerahkan kewujudan serentak proses penggandaan konsonan yang kekal⁶, proses pengguguran nasal dalam gandingan nasal-obstruen tidak bersuara dan pengguguran obstruen bersuara dalam gandingan nasal-obstruen bersuara (sekaligus vokal yang bersebelahan dengan konsonan nasal dinasalisakan).

Jadual 5 Urutan proses pengguguran dan penggandaan konsonan dalam dialek Kedah standard dan subdialek Pulau Pinang

	Dialek Melayu Kedah Standard	Subdialek Pulau Pinang
Homorganik nasal-obstruen	tiŋgi	tiŋgi
Pengguguran nasal	tiŋgi	-
Penggandaan konsonan	-	tiŋgi
Homorganik nasal-obstruen	-	ləmbu
Pengguguran obstruen bersuara	ləmū	-
Penggandaan konsonan	ləmmū	-

Dalam dialek Melayu Kedah standard, terdapat dua pengecualian. Pertama, konsonan obstruen bersuara dan nasal berkenaan tidak akan mengalami proses pengguguran, sekiranya ia wujud atau berada di awal suku kata pertama dalam pertuturan, misalnya, /ŋ-g/ dalam perkataan [ŋgalv]. Kedua, konsonan nasal tidak akan mengalami proses pengguguran jika wujud gandingan nasal-obstruen yang tidak homorganik yang membawa maksud konsonan nasal dan obstruen (yang berangkap/ bergandingan) itu tidak memiliki persamaan daerah artikulasi. Jelas bahawa dalam subdialek Pulau Pinang memperlihat wujud proses asimilasi nasal-obstruen seperti yang terdapat dalam dialek Melayu Kedah standard.

KESIMPULAN

Kajian yang menganalisis subdialek Pulau Pinang didapati masih kurang. Kebanyakan kajian tentang dialek Melayu Kedah lebih banyak difokuskan kepada variasi dialek Melayu Kedah yang lain. Kemungkinan ramai sarjana yang beranggapan bahawa subdialek ini tiada perbezaan dengan subdialek Kedah yang lain. Walaupun terdapat sarjana yang menganalisis subdialek Pulau Pinang, tetapi tumpuannya bukan pada aspek fonologi. Sarjana-sarjana tersebut lebih memfokuskan kajian dialek Melayu Pulau Pinang mereka kepada aspek sintaksis dan aspek sosiolinguistik.

⁶ Reduplicate konsonan nasal atau obstruen yang tidak digugurkan selepas berlakunya proses pengguguran.

Walaupun subdialek Pulau Pinang merupakan salah satu variasi dialek Melayu Kedah, namun subdialek ini masih mempunyai beberapa persamaan dan juga perbezaan dengan dialek Melayu Kedah. Dari segi inventori konsonan, penyebaran konsonan dalam kata-kata subdialek Pulau Pinang adalah tidak sama seperti dapatkan subdialek Kedah yang lain. Dari segi proses peleburan segmen rangkap dan proses asimilasi nasal-obstruen pula, subdialek Pulau Pinang dengan dialek Melayu Kedah standard mempunyai beberapa kelainan.

Kesimpulannya, kajian yang meneliti aspek fonologi subdialek Pulau Pinang adalah kurang. Kajian-kajian lepas yang dilakukan belum berpada untuk menggambarkan subdialek ini secara menyeluruh. Justeru itu, pengkaji akan datang perlulah menerokai aspek-aspek dalam subdialek ini yang belum disentuh oleh pengkaji lepas. Pengkaji akan datang bukan sahaja memfokuskan kajian kepada aspek fonologi sahaja, tetapi juga boleh memfokuskan kepada aspek linguistik yang lain seperti, morfologi, sintaksis, semantik, pragmatik, sosiolinguistik dan sebagainya.

RUJUKAN

- Asmah Haji Omar. (1977a). *Kepelbagaian Fonologi Dialek-dialek Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. (1977b). *The Phonological Diversity of the Malay Dialects*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. (1985). *Susur Galur Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Collins, J.T. (1989). *Antologi Kajian Dialek Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Collins, J.T. (1996). *Khazanah Dialek Melayu*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Collins, J.T. (1999). Wibawa Bahasa: Kepiawaian dan Kepelbagaian. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Fazal Mohamed Mohamed Sultan & Norasmira Noordin. 2012. Kata tanya mana dalam dialek Pulau Pinang dalam Program Minimalis. *Jurnal Bahasa*, 12 (1), 87-103.
- Ida Ahmad, Drs. 1969. Fonologi bahasa Kedah. *Jurnal Dewan Bahasa*, 13(12), 531-537.
- Joceline Tan Poh Choo (pnys). (1991). *Sejarah Pulau Pinang Bibliografi Terpilih dan Bercatatan*. Pulau Pinang: Perpustakaan Universiti Sains Malaysia dan Kumpulan Wang Majlis Perbadanan Pulau Pinang untuk Pengajian Pembangunan.
- Khoo Kay Kim (pnyt). (1983). *Beberapa Aspek Sejarah Kedah*. Kuala Lumpur: Persatuan Sejarah Malaysia.

Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman. 2014. Proses pemanjangan vokal dalam dialek Hulu Sik Kedah: satu penerapan teori fonologi generatif model non-linear. *Journal Of Social Sciences and Humanities*, 9 (2), 195-205.

Portal Rasmi Kerajaan Negeri Pulau Pinang. <https://www.penang.gov.my/index.php/ms/2013-04-01-05-24-16/geografi> [17 April 2016]

Shahidi A. Hamid. 2009. Alternasi dalam fonologi subdialek Kedah Utara. *Jurnal Bahasa*, 9 (2), 302-325.

Shahidi A. Hamid. (2012). Analisis fonologi subdialek Kedah Utara. Dalam Rahim Aman (Penyt) *Bahasa Melayu Bahasa Universal*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.

Ong Su Teck, Nur Syahida Adilah Suri & Rahim Aman
Pusat Pengajian Bahasa, Kesusastraan dan Kebudayaan Melayu
Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan
Universiti Kebangsaan Malaysia
Bangi, Selangor
ongsuteck@gmail.com